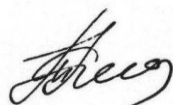

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

Каблова Тетяна Борисівна

УДК: 78/008:7.013(477)"19"

**ЗОЛОТИЙ ПЕРЕТИН ЯК КОМПОЗИЦІЙНИЙ ПРИНЦИП
ТРАНСМІРНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ
(ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХХ СТ.)**

26.00.01 – теорія та історія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії, історії культури і музикознавства Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Белявіна Наталія Дмитрівна,
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв,
професор кафедри теорії,
історії культури і музикознавства

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Копиця Маріанна Давидівна,
Національна музична академія України
ім. П. І. Чайковського,
професор кафедри історії української музики

кандидат мистецтвознавства, доцент
Зінська Тетяна Володимирівна,
Київський університет ім. Бориса Грінченка,
заступник директора з наукової роботи
Інституту мистецтв

Захист відбудеться 30 жовтня 2014 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.850.01 у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ-15, вул. Лаврська, 21, корпус 15.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ-15, вул. Лаврська, 21, корпус 11.

Автореферат розіслано 26 вересня 2014 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства, доцент

О. Л. Зосім

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Кожна епоха презентує специфічний тип художнього мислення, що віддзеркалюється у мистецьких артефактах. Ретроспектива дослідження золотого перетину в художній творчості свідчить про історичну динаміку даного феномену в культурно-мистецькому процесі.

Класичні ознаки золотого перетину найчастіше проявляються в таких поняттях, як: самоорганізація й рекурсія форми, симетрія й асиметрія композиції, краса та гармонія в цілому. Саме в цьому ракурсі розглядається принцип золотого перетину, що має вираження, перш за все, в структурних характеристиках об'єктів макро-, мікроскопу та опредмечуваного світу. Як один з парадигмальних маркерів трансформаційних змін, золотий перетин в мистецькій практиці розглядається та вивчається в композиції художніх творів.

Сучасний розвиток української культури характеризується поглибленням культурно-мистецьких інтеграційних процесів, особливо в музичному та образотворчому мистецтвах, віддзеркаленням яких стала творчість українських композиторів останньої третини ХХ ст. У науковому доробку українських та зарубіжних дослідників розглядаються питання, пов'язані з вивченням окремих складових художніх творів, пошуку певних інтегративних універсалій. Виходячи з того, що композиція має свої структурні закони, засновані на принципі золотого перетину, і віддзеркалює риси культурної парадигми епохи, доцільним є розгляд інтегративних процесів саме на композиційній основі. Цим обґрунтована потреба пошуку єдиного композиційного принципу, який сприятиме розумінню композиції художнього твору на новому рівні.

Культурно-історична динаміка феномену золотого перетину як прояву пропорційного формотворення демонструє широкий спектр наук у його вивченні та використанні. Дослідження інтегративних можливостей феномену золотого перетину в українській музичній культурі, особливо у творах, інспірованих образотворчим мистецтвом, вимагає більш детального вивчення. Потреба нових підходів до аналізу композиції музичних творів, пов'язаних з образотворчим мистецтвом, та вивчення інтегративних якостей принципу золотого перетину зумовило вибір теми дослідження **«Золотий перетин як композиційний принцип трансмірності в українській музичній культурі (остання третина ХХ ст.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось на кафедрі мистецьких технологій та кафедрі теорії, історії культури і музикознавства Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв та є частиною комплексної теми НАКККіМ «Культура і мистецтво в сучасному державотворчому процесі» (протокол Вченої ради № 2 від 12.03.1994 р.)

Мета і задачі дослідження.

Мета дослідження – розкрити зовнішньо-зображальну та емоційно-виразну екстеріоризацію характеристик золотого перетину як інтегративного принципу трансмірності композиції художніх творів.

Задачі дослідження:

– виявити на основі аналізу культурологічних, філософських, математичних, естетичних, мистецтвознавчих робіт динаміку вивчення феномену золотого перетину;

– розглянути поняття композиції у контексті образотворчого та музичного мистецтва;

– визначити особливості золотого перетину як композиційного принципу мистецької інтеграції;

– обґрунтувати параметри трансмірного аналізу композиції з позицій золотого перетину;

– з'ясувати специфіку прояву золотого перетину як інтегративного принципу композиції в українській музичній культурі останньої третини ХХ ст.

Об'єкт дослідження – феномен золотого перетину в історії культури.

Предмет дослідження – золотий перетин як принцип трансмірності композиції у творчості українських композиторів останньої третини ХХ ст.

Аналітичним матеріалом дослідження стали твори зарубіжних (Ф. Ліст «Заручини», К. Дебюссі «Естампи», Й. С. Бах «Добре темперований клавір», Ф. Шопен 24 прелюдії, І. Стравінський «Петрушка») та українських (І. Шамо «Картини російських художників», Л. Дичко Фрески для фортепіано «Алькасар ... Дзвони Арагону», І. Карабиць «Київські фрески» та 24 прелюдії, В. Кікта «Фрески Св. Софії Київської») композиторів.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань були застосовані такі методи дослідження: *історико-культурний метод*, який передбачає цілісний підхід до аналізу феномену золотого перетину у його історичній динаміці; *порівняльний метод*, що дає підстави відстежити роль золотого перетину у творах музичного та образотворчого мистецтва; *системний* – для визначення феномену золотого перетину в системі композиційних принципів художніх творів; *компаративний метод* та *метод аналогії* – для виявлення типологічних паралелей між композицією творів образотворчого та музичного мистецтва; *аналітичний метод* – для теоретичного аналізу музичних творів, інспірованих образотворчим мистецтвом, характеристики їх композиції на новому (трансмірному) рівні; *метод теоретичного узагальнення* – для підведення часткових та загальних підсумків дослідження.

Теоретичною базою дослідження стали:

– праці, що надають характеристику епохи та висвітлюють поняття інтегративності в культурно-мистецькому ракурсі (А. Бакушинський, П. Блонський, Ю. Борев, А. Буров, Н. Волошина, В. Дільте, Н. Дмитрієва, О. Єрмолінська, О. Зосім, О. Кабакова, О. Лосєв, Ю. Лотман, Б. Лихачов, О. Немкович, С. Раппопорт, В. Редя, Л. Савєнкова, М. Северінова, Л. Столович, М. Таборідзе, Г. Шевченко, Б. Юсов);

– роботи, присвячені вивченню композиції в образотворчому та музичному мистецтві (Б. Асаф'єв, В. Бобровський, М. Бонфельд, М. Волков, Н. Горюхіна, О. Капічіна, Є. Кібрік, О. Кобляков, Ф. Ковальов, І. Котляревський, М. Криволапов, П. Кудін, А. Лаптев, Л. Мазель, М. Манізер, В. Медушевський, В. Москаленко,

Є. Назайкинський, А. Пучков, К. Руч'євська, М. Способін, В. Степурко, В. Цуккерман, Ю. Холопов, В. Холопова, Н. Щербакова);

– дослідження, що розглядають золотий перетин в різних наукових галузях (Піфагор, Платон, Евклід, Леонардо Пізанський (Фібоначчі), Лука Пачолі, А. Дюрер, Леонардо да Вінчі, І. Кеплер, А. Цейзинг, Г. Фехнер, Т. Кук, Е. Розенов, Л. Сабанєєв, М. Васютинський, О. Акімов, Менлі П. Холл, Л. Лега, О. Лосєв, Н. Померанцева, Е. Сороко, І. Шевелєв, І. Шмелєв, А. Юшкевич, О. Стахов, М. Бахтін, О. Боднар, Б. Болд, А. Волошинов, С. Ейзенштейн, С. Фрейлих, Р. Фишер, О. Олсен, Т. Хит, М. Марутаєв).

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в дисертації:

Уперше:

– в українському мистецтвознавстві здійснено системний компаративний аналіз феномену золотого перетину в історико-культурному аспекті;

– досліджено роль принципу золотого перетину у композиції музичних творів, інспірованих образотворчим мистецтвом та його жанрами;

– на основі концепції О. Коблякова щодо прояву трансмірності в музичному мистецтві розроблено поняття трансмірності композиції у музичних творах, навіяних образотворчим мистецтвом (на прикладі української музичної культури останньої третини ХХ ст.);

– запропоновано метод трансмірного аналізу композиції, заснованого на принципі золотого перетину, який презентовано на прикладі творів українських композиторів останньої третини ХХ ст.

Набули подальшого розвитку:

– поняття композиції художнього твору в образотворчому та музичному мистецтвах;

– питання культурно-мистецьких інтегративних процесів в українській музичній культурі останньої третини ХХ ст.;

– поняття трансмірності у взаємодії образотворчого та музичного мистецтв.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях у вивченні феномену золотого перетину та його ролі в становленні композиції, а також із проблем аналізу музичних творів. Запропонований аналіз може бути використано в навчальному процесі у середніх та вищих мистецьких навчальних закладах. Отримані результати можуть бути застосовані музикознавцями, мистецтвознавцями, культурологами у спеціальних курсах та семінарах, присвячених інтегративним процесам у мистецтві та взаємодії образотворчого та музичного мистецтва.

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри теорії, історії культури і музикознавства Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Основні ідеї та положення дослідження було викладено в доповідях на міжнародних та всеукраїнських конференціях, зокрема:

– *міжнародних (або з міжнародною участю)*: «Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології» (Київ, НАКККиМ, 11–12 листопада 2009 р.; 10–11 листопада 2011 р.; 8–9 листопада 2012 р.); «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, ХДАК, 8–9 грудня 2011 р.); «Научное искусство» (Россія, Москва, МГУ ім. Ломоносова, 4–5 апреля 2012 р.); «Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації» (Тернопіль, ТНПУ ім. В. Гнатюка, 21 грудня 2012 р.); «Музыка – математика и естествознание» (Россія, Москва, МГК ім. П.И. Чайковского, 8–9 апреля 2013 г.); Міжнародний форум студентів, аспірантів і молодих учених (Дніпропетровськ, ДНУ ім. О. Гончара, 24–25 квітня 2013 р.); «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Дніпропетровськ, ДНУ ім. О. Гончара, 21–22 лютого 2013 р., Бердянськ, 17–18 травня 2013 р.);

– *всеукраїнських*: «Культура та інформаційне суспільство XXI століття» (Харків, ХДАК, 22–23 квітня 2011 р.; 19–20 квітня 2012 р.; 18–19 квітня 2013 р.); науково-методичний семінар «Літня школа аспірантів» (Ялта, Кримський гуманітарний університет, 25–30 червня 2013 р.).

Публікації. Результати дисертаційної роботи опубліковано в 20 одноосібних роботах, з них: 6 – у спеціалізованих виданнях, затверджених МОН України як фахові з мистецтвознавства, 2 – у зарубіжних періодичних виданнях (Москва, Будапешт), 12 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів (шести підрозділів), висновків, списку використаних джерел (180 позицій) та додатків. Загальний обсяг дисертації – 192 сторінки, основний – 162 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету і задачі, визначено об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано задіяні у роботі методи, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, подано інформацію про апробацію, публікації, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «**Феномен золотого перетину в історії культури**» висвітлено історіографію питання, проаналізовано джерельну базу, визначено багатоаспектність вивчення феномену золотого перетину в історико-культурній ретроспективі.

У підрозділі 1.1 «*Золотий перетин і теорія композиції: стан наукової розробки проблеми*» на основі аналізу філософських та історико-культурологічних концепцій зарубіжних і українських вчених визначено та систематизовано питання висвітлення феномену золотого перетину у науковій літературі. Наголошено, що вивчення золотого перетину започатковано в філософсько-математичній сфері Піфагором, Платоном, Евклідом, Фібоначчі, І. Кеплером. Їх праці висвітлюють явище золотого перетину у контексті формування

структурованих моделей Всесвіту, вказують на символічний зв'язок музики та математики, заснований на пропорції золотого перетину.

Виявлено, що золотий перетин, як формотворчий принцип, достатньо широко висвітлюється не лише у математичних працях, а й у роботах з мистецтвознавства. У мистецтві золотий перетин не втрачає зв'язків з математикою й трактується як образна ілюстрація гармонії, як геометрична інтерпретація взаємозв'язку цілого і його частин у формотворенні. Вивчення золотого перетину у мистецтві має тісний зв'язок з питаннями структури та форми і потребує звернення до композиції художніх творів, перш за все як прояву структуризації художнього образу.

Питанням композиції у образотворчому мистецтві присвячені праці М. Волкова, Є. Кібріка, Ф. Ковальова, які безпосередньо розглядають композиційні принципи побудови твору й значення золотого перетину у його композиції. У музичному мистецтві зв'язкам композиції із золотим перетином присвячені праці Л. Мазеля, Е. Розенова, Л. Сабанєєва, М. Марутаєва.

У підрозділі 1.2 *«Культурно-історична динаміка феномену золотого перетину»* висвітлено вивчення феномену золотого перетину у просторово-часовому континуумі з Античності до ХХ ст. Обґрунтовано, що в епоху Античності феномен золотого перетину пов'язано зі структурованою моделлю Всесвіту, як гармонічний зв'язок числової пропорції й формотворення в мистецтві та Всесвіті в цілому. В Античності гармонія є об'єктивним явищем й існує незалежно від нашої свідомості, вона виражається в гармонійному устрої усього суцього та виступає як явище, що виражається за допомогою чисел та пропорцій. Головною пропорцією устрою Всесвіту в епоху Античності стає золотий перетин.

У Середньовіччі взаємозв'язок музичного мистецтва та математичних пропорцій співвідноситься з законами, що лежать в основі світу, де панує єдиний персональний Абсолют. Кореляція понять «гармонія – золотий перетин», сформована в Античності, не є центральною складовою парадигми культури доби. У музичному мистецтві Середньовіччя принцип пропорційності набуває символічної значущості, а принцип золотого перетину використовується в архітектурі, насамперед в храмовій.

Золотий перетин, як основа космологічної картини світу, знову набуває актуальності в епоху Відродження. У цю добу природа та мистецтво – це доцільно і гармонійно влаштоване ціле, а золотий перетин виступає принципом пропорційності космічної математики в християнській світобудові.

У Новий час принцип золотого перетину у мистецтві набуває особливого значення насамперед в образотворчому мистецтві. В ХVІІІ ст. на основі раціоналістично витлумаченої античної традиції формуються свої канонічні правила в архітектурі, скульптурі та живопису, що увійшли в історію як класичні принципи формотворення, засновані на принципі золотого перетину.

Розвиток технологій та розширення галузей дослідження в історико-культурному континуумі зумовили подальший розвиток використання принципу золотого перетину у мистецтві. У ХХ ст. золотий перетин як формотворчий принцип проявляється в образотворчому, музичному мистецтві,

архітектурі та скульптурі, поезії та кіномистецтві. Золотий перетин увійшов до числа найбільш стійких теорій, які не втратили значення у формотворенні усього суцього. Зазначено, що на сучасному етапі принцип золотого перетину є актуальним у контексті мистецтвознавчих досліджень, що виникають на перетині видів мистецтв, зокрема музичного та образотворчого.

У підрозділі 1.3 *«Теоретико-методологічні засади вивчення композиції в мистецтві»* висвітлено особливості підходів до вивчення дефініції «композиція» в образотворчому та музичному мистецтві. Визначено, що композиція пов'язує художні твори з відповідним типом культури. Це дозволяє розглядати формотворення у широкому культурно-історичному контексті.

У пункті 1.3.1 *«Композиційні закони в теорії образотворчого мистецтва»* зазначено, що композиція в живописі об'єднує окремі елементи побудови художньої форми (реальне або ілюзорне формування простору і об'єму, симетрія і асиметрія, масштаб, ритм і пропорції, нюанс і контраст, перспектива, угруповання, колірне рішення і таке інше) в єдине ціле, організує внутрішню побудову твору. Визначено, що композиції притаманні закони, де одним з найважливіших є закон симетрії та пропорційності, які є також відображенням принципу золотого перетину в формотворенні.

У пункті 1.3.2 *«Теорія композиції у музикології»* зазначено, що дослідження поняття композиції в музичному мистецтві пов'язано з двома його проявами – кристалічністю та процесуальністю, які діалектично поєднані між собою. Композицію у музикознавстві розуміють як логічний процес побудови на основі композиційних принципів та за допомогою композиційних засобів. Також композиція є об'єктом сприйняття з точки зору психофізіологічних особливостей рецепції завершеного художнього цілого. Уточнено поняття композиції у музичному мистецтві. Зазначено, що прагнення композиторів відобразити дійсність у всіх її проявах реалізувалося, зокрема, в композиції музичних творів, навіяних образами та жанрами образотворчого мистецтва. Результатом виявлення тотожності композиційних принципів двох видів мистецтва – живопису та музики – стає розгляд золотого перетину як важливого композиційного принципу. Така установка спрямована на виявлення подібності та відмінності композиції завдяки втіленню принципу золотого перетину у музичних творах, інспірованих образами та жанрами образотворчого мистецтва.

Другий розділ **«Принцип золотого перетину в структурі композиції художніх творів»** висвітлює роль золотого перетину як інтегративного принципу визначення трансмірності композиції та розробляє теоретичні засади й параметри трансмірного аналізу композиції, заснованого на принципі золотого перетину.

У підрозділі 2.1 *«Золотий перетин як композиційний принцип мистецької інтеграції»* зазначено, що в процесі історичного розвитку на межі різних видів мистецтв, зокрема музики, живопису, скульптури, архітектури, виникають процеси інтеграції та асиміляції як обміну стилістичними та композиційними засобами. Музичні твори, інспіровані образотворчим мистецтвом чи архітектурою, розглядаються не лише як програмні, а як такі, що є результатом

інтеграції видів мистецтва, асиміляцією та трансформацією жанрово-стильової та образної парадигм. Композиційна форма є синтезом порядку і хаосу, вона не належить виключно сфері ані розуму, ані несвідомого. Сенс процесів її трансформації залежить від багатьох факторів історико-культурного процесу. Принцип золотого перетину виявляється у композиційній будові образотворчих та музичних творів. Його всеосяжність дозволяє розуміти його як гармонійний прояв усталеної форми, яка є найбільш відповідною до людського сприйняття краси у творах мистецтва з точки зору природних особливостей устрою світобудови.

Принципу золотого перетину у мистецтві стає відображенням інтегративності мистецтв, яка відбувається, коли два види мистецтва взаємодіють, створюючи якісно нову єдність – конструкцію, що є кореляцією композиції у живопису та музичному мистецтвах. Визначено, що суть інтегративності полягає не в трансформації кольору в звук, а в пошуку та використанні формотворчих категорій, як засобів створення конструктивно-композиційного мислення, і розумінню композиції художнього твору на новому – трансмірному – рівні.

Принцип золотого перетину дозволяє формувати конструкцію, структурну схему, яка є умовою і навіть передумовою існування й розгортання художньо-структурної композиційної будови для виявлення спільності у творах музичного мистецтва, інспірованих образотворчим мистецтвом. Інтегративність трактується як взаємопроникнення елементів, що мають генетичну спорідненість. Музичні твори, інспіровані образотворчими першоджерелами (картинами чи архітектурними спорудами), характеризуються трансформацією композиції при збереженні її основних принципів. Такі твори потребують спеціального аналізу, який дає можливість встановити причинні зв'язки та висвітлити природу твору – враження від картини, архітектурної споруди тощо.

У підрозділі 2.2 «Трансмірний аналіз композиції на основі принципу золотого перетину» розроблено теоретичні параметри трансмірного аналізу композиції музичних творів, інспірованих образотворчим мистецтвом, який засновано на принципі золотого перетину, що включає наступні етапи:

- 1) структурування музичного матеріалу, визначення загального об'єму (число тактів, долей у творі), виявлення симетричних елементів у композиції твору;
- 2) знаходження зони (зон) золотого перетину, виявлення їх кількості в тексті, визначення їх взаємозв'язку, формування загальної схеми композиції;
- 3) визначення функцій зони (зон) золотого перетину в тексті твору та порівняння їх з образотворчим чи архітектурним першоджерелом.

Доведено, що інтеграція образотворчого та музичного мистецтв відбувається у сфері ідеального, духовного, де образна сутність музичного твору стає ретрансляцією образів живопису засобами музики. Результат такої інтеграції – вихід на трансмірний рівень, де композиція стає об'єднуючою ланкою для образотворчого й музичного мистецтв. На цьому підґрунті формується інтроспективність, як занурення у внутрішні основи буття художнього твору, завдяки відтворенню першоджерела засобами іншого мистецтва.

Обґрунтовано, що золотий перетин виступає як інтегративний принцип композиції та дозволяє співвіднести композиційні засади у творах образотворчого та музичного мистецтв.

Визначено, що головним в процесі інтеграції образотворчого та музичного мистецтв є вихід на новий рівень духовно-образного буття твору, що певним чином співвідноситься з поняттям трансмірності (термін О. Коблякова) і стає переходом на вищий рівень «інтонованого смислу». У музичних творах, інспірованих образотворчим мистецтвом, це є перехід від формального та змістовного на інтегративний рівень. У цьому контексті визначальну роль відіграє зона золотого перетину у композиції музичного твору у її співвіднесенні з образотворчим першоджерелом.

Принцип золотого перетину долає розмежування різних видів мистецтв та сприяє їхньому синтезу, він є передумовою для формування системних зв'язків, що забезпечують процес міжмистецької інтеграції.

У підрозділі 2.3 «*Золотий перетин у творчості зарубіжних та українських композиторів XIX – XX ст.*» на основі трансмірного аналізу охарактеризовано музичні твори, інспіровані образотворчим мистецтвом.

У пункті 2.3.1 «*Принцип золотого перетину у творах зарубіжних композиторів XIX – початку XX ст.*» проаналізовано фортепіанні п'єси Ф. Ліста «Заручини» та К. Дебюссі «Естампи», які є взірцевими у втіленні творів образотворчого мистецтва у музиці. З позицій принципу золотого перетину проаналізовано балет І. Стравінського «Петрушка», як приклад втілення інтеграції живопису, музики та хореографії. Проаналізовано жанр прелюдії (на прикладі творів Й. С. Баха та Ф. Шопена), де продемонстровано роль золотого перетину в творах імпровізаційної, вільної форми.

У пункті 2.3.2 «*Трансмірність як прояв золотого перетину в українській музичній спадщині останньої третини XX ст.*» визначено пріоритетні напрямки звернення українських композиторів до образотворчих жанрів. Твори українських авторів, інспіровані живописом, представлено широким спектром інструментально-вокальних та симфонічних жанрів. Можна визначити такі види міжмистецьких взаємодій: а) твори, що написані на основі картин; б) твори, інспіровані архітектурними спорудами; в) твори, що спираються на жанри та техніки живопису (пейзаж, фреска, акварель, ескіз, портрет, графіка, мозаїка, орнамент та писанкарство).

Проаналізовано твори українських композиторів останньої третини XX ст., навіяні жанрами та творами образотворчого мистецтва, серед яких: сюїта «Картини російських живописців» І. Шамо, Фрески для фортепіано «Алькасар ... Дзвони Арагону» Л. Дичко, опера-ораторія «Київські фрески» І. Карабиця, концерт для арфи та симфонічного оркестру «Фрески Св. Софії Київської» російського композитора українського походження В. Кікти. Також розглянуто цикл «24 прелюдії» І. Карабиця як приклад втілення золотого перетину в імпровізаційному жанрі.

Аналіз зон золотого перетину в творах, інспірованих взірцями образотворчого мистецтва, виявив у камерно-інструментальних (фортепіанних) творах: а) співпадіння зон золотого перетину з образотворчим першоджерелом

(«Заручини» Ф. Ліста – «Заручини Діви Марії» Рафаеля; «Тройка» І. Шамо – «Тройка» І. Голікова; «Літній вечір» І. Шамо – «Летний вечер» І. Левітана, «Володимирка» І. Шамо – «Владимирка» І. Левітана); б) тяжіння до встановлення нового симетричного співвідношення розділів музичного твору при розрахунку зон золотого перетину («Естампи» К. Дебюссі, фрески для фортепіано «Алькасар ... Дзвони Арагону» Л. Дичко); у *симфонічних творах* встановлено відповідність зон золотого перетину до драматургічного розгортання дії (балет «Петрушка» І. Стравінського, опера-ораторія «Київські фрески» І. Карабиця, концерт для арфи та симфонічного оркестру «Фрески Св. Софії Київської» В. Кікти).

Золотий перетин як інтеграційний принцип апелює до репрезентації образно-конкретного втілення задуму композитора, його враження від твору чи жанру живопису, поєднання в композиції особливостей асоціативно-візуальних образів живопису (архітектури) та музичного мистецтва.

ВИСНОВКИ

1. Уперше в українській науці на основі аналізу історико-культурних, філософських та мистецтвознавчих праць висвітлено історію вивчення золотого перетину. Визначено, що даний феномен є проявом гармонійності, пропорційності та симетрії формотворення в природі та мистецтві.

Доведено, що золотий перетин є відображенням світоглядних моделей епох: Античність (космологія – гармонія Всесвіту – золотий перетин); Середньовіччя (теоцентризм – ряд Фібоначчі – золотий перетин); Новий час (раціоналізм – логічність, універсальні закони природи, відображені у мистецтві – золотий перетин); ХХ ст. (пошук єдиної константи між людиною, природою та мистецтвом, всеосяжність – золотий перетин).

У мистецькій практиці важливою є роль золотого перетину у взаємодії музичного та образотворчого мистецтв. У музичному мистецтві це явище пов'язане зі становленням уявлення про будову Всесвіту, де музика розглядалась у зв'язку із філософсько-математичним знанням як складова трансцендентних структурних моделей Всесвіту. У дослідженні визначено, що в процесі культурно-історичного розвитку та диференціації видів мистецтв золотий перетин вивчається як важливий компонент структурних характеристик художніх (образотворчих, музичних, поетичних, кінематографічних тощо) творів.

2. Визначено, що поняття композиції у музичному та образотворчому мистецтві можна розглядати як зафіксовану формо-структуру елементів художнього твору, детермінованих його ідейним задумом. У музичному мистецтві поняття композиції має більш широкий спектр значень, ніж в образотворчому: у музичному мистецтві композиція розглядається як прояв процесуальності та кристалічності, вона трактується як розгорнута схема-кристал, що організована за логікою та принципами, обумовленими ідейним змістом твору.

Визначено, що композиції як в образотворчому, так і музичному мистецтві властиві принципи ієрархічності і доцільності, єдності і цілісності,

домінантності та супідрядності, гармонійності та пропорційності тощо. Доведено, що золотий перетин виявляється в усіх названих принципах: він втілює у собі континуальність, дискретність, симетричність, кількісні співвідношення подібності та контрасту, підпорядкованість та гармонійність форми.

3. Феномен золотого перетину інспірує інтегративний потенціал композиції художніх творів, яка постає своєрідним диференціально-комунікативним прообразом (чи передумовою) музичного твору. У ракурсі інтеграції живопису та музики золотий перетин у композиції творів допомагає поєднувати просторово-часові характеристики зазначених видів мистецтва та виступати як засіб для втілення композиційних особливостей у формі та сюжеті.

4. У дисертації композиція розглядається як трансмірна система (за термінологією О. Коблякова), яка є гармонійною та характеризується структурованістю, симетричністю, повторністю та періодичністю в розподілі інформативності в музичному творі та виходом на новий вищий рівень.

Обґрунтовано засади композиційного аналізу з позицій золотого перетину як інтегративного принципу. Розроблена схема трансмірного аналізу композиції включає структурування музичного матеріалу, визначення загального об'єму (число тактів/долей) у творі, виявлення симетричних елементів у творі, знаходження зон золотого перетину, встановлення їхньої кількості, з'ясування їх взаємозв'язку, визначення функцій зони (зон) золотого перетину в тексті: емоційна кульмінація, смисловий перелом, головна думка твору тощо. Трансмірний аналіз є проявом формально дискурсивної логіки мистецтва, який репрезентує цілісність/тотальність композиційних нюансів образотворчих та музичних творів.

Принцип золотого перетину дозволяє розглянути процес інтеграції образотворчих та музичних творів на новому – трансмірному – рівні: сюжет образотворчого першоджерела формує музичні асоціації через посилення змістовно-структурних якостей твору. Зображення декоративних властивостей твору образотворчого мистецтва засобами музичного мистецтва не є ілюстрацією, а має принципово новий рівень ідейного втілення твору, де відбувається екстеріоризація зовнішньо-зображального та емоційно-виразного.

5. У роботі розроблено засади авторського трансмірного аналізу композиції музичних творів, інспірованих образотворчим мистецтвом, на прикладі творів зарубіжних та українських авторів XIX–XX ст.

Встановлено значну кількість музичних творів українських композиторів, написаних на основі образотворчого мистецтва, які демонструють широкий жанрово-тематичний спектр, серед них важливі для кожного українця символи, такі як: Київ та його культурні пам'ятки (Софія Київська, Києво-Печерська Лавра, Золоті ворота, Аскольдова могила), змальовані у творах В. Годзяцького, В. Кікти, І. Карабиця, Г. Саська, О. Яковчука; ритуально-святкові атрибути, що мають національний колорит (писанки, в'язанки), репрезентовані у творчості Ю. Алжнева, Л. Дичко, О. Козаренка, В. Рунчака, Б. Фільц; історичні події (Велика Вітчизняна війна, Голодомор, Помаранчева Революція) у творах В. Губи, Л. Донник, А. Штогаренка.

Чимало творів українських авторів написано в жанрах образотворчого мистецтва, серед яких: пейзаж (В. Антонюк, Б. Стронько), ескіз (Н. Боева, Д. Задор), портрет (В. Золотухін, М. Сільванський), пастель (Л. Грабовський), gobelen (М. Вериковський). Найширше в музичній культурі України представлено жанр фрески. У цьому жанрі написані інструментальні та симфонічні твори різноманітного характеру та тематики, що змальовують враження від країни, історичні події або ж присвячені творам митців (твори В. Грабовського, Л. Дичко, І. Карабиця, В. Ларчікова тощо), історично-значущим, символічним об'єктам (фрески Софії Київської у творчому доробку В. Годзяцького, В. Кікти).

Цікавими для дослідження є твори, що інспіровані конкретними полотнами українських та зарубіжних (К. Білокур, І. Босх, Ель Греко, В. Васильєв, І. Левітан) художників, представлених у творчому доробку В. Власова, Л. Дичко, А. Загайкевич, В. Кікти, Л. Самодаєвої, І. Шамо.

6. Визначено, що зона золотого перетину має особливе значення в композиції творів, інспірованих образотворчим мистецтвом. На основі взаємодії зон золотого перетину образотворчого та музичного творів виникає трансмірний рівень. Просторово-часові, площинні характеристики вже не окремо образотворчого або музичного твору становлять новий рівень існування, де відбувається взаємодія емоційного і раціонального первнів.

Визначено, що особливістю прояву взаємодії та подібності зон золотого перетину, як інтегративного принципу композиції образотворчого та музичного мистецтв, є створення евристичної трансмірної моделі програмного музичного твору, інспірованого живописом. Це дозволяє говорити про його нову якість, де спостерігається спільність та єдність задуму композитора та художника, як у сюжеті твору, так і в його композиції як формально-структурній єдності. Трансмірний аналіз на основі золотого перетину, як інтегративного принципу композиції, дозволяє моделювати схему, що генерує механізм інтеграції концепції, закладеної в образотворчому першоджерелі, та відображає асиміляцію та взаємодію складових творів образотворчого та музичного мистецтв.

Золотий перетин, як інтегративний принцип композиції, долає різновекторність мистецтв (музика – мистецтво часове, живопис – мистецтво просторове) і сприяє посиленню їх взаємодії, як прояву інтегративності буття.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Каблова Т. Загальний огляд підходів до тлумачення феномену «золотого перетину»: від давнини до сучасності / Т. Каблова // Культура України: зб. наук. праць. – Х. ХДАК, 2011. – Вип. 35. – С. 132–139.

2. Каблова Т. К проблеме анализа драматургии балета «Петрушка» И. Стравинского (с позиций феномена золотого сечения) / Т. Каблова // Вісник Харківської державної академії дизайну та мистецтв. – Х. : ХДАДМ, 2011. – Вип. 6. – С. 203–205.

3. Каблова Т. Числові симетрії Піфагора, як передумова вивчення феномена золотого перетину / Т. Каблова // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2012. – Вип. 3. – С. 171–174.

4. Каблова Т. Музикознавча інтерпретація терміну композиція (до питання щодо принципів композиції) / Т. Каблова // Вісник Харківської державної академії дизайну та мистецтв. – Х. : ХДАДМ, 2012. – Вип. 11. – С. 114–116.

5. Каблова Т. Роль золотого перетину в художній формі (до питання принципів композиції) / Т. Каблова // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – Львів, 2013. – Вип. 24. – С. 59–62.

Стаття в наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних науково-метричних баз

6. Каблова Т. Поняття композиції художнього твору в образотворчому мистецтві: до питання вивчення золотого перетину / Т. Б. Каблова // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. – К. : Міленіум, 2014. – № 1. – С. 176–180.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

7. Каблова Т. Золотое сечение как композиционный принцип художественной формы / Т. Б. Каблова // Научное искусство. – М. : МИЭЭ, 2012. – Вып. 1. – С. 168–171.

8. Каблова Т. Питання композиційної основи музичних творів (на матеріалах наукової спадщини Є. Назайкинського щодо композиційної логіки) / Т. Б. Каблова // The journal of Society for Cultural. Science and education a new dimension. Humanities and social science. – Budapest, 2013. – Vol. 6. – P. 151–155.

Статті в інших наукових виданнях та збірниках матеріалів конференцій

9. Каблова Т. Значення золотого перетину у музичній драматургії синтетичних жанрів (на прикладі балетного мистецтва) / Т. Б. Каблова // Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології: матеріали III міжнар. наук.-творчої конф., 11–12 листопада 2009 р. – К. : ДАКККіМ, 2009. – С. 96–97.

10. Каблова Т. Принцип «золотого перетину» в музичному мистецтві / Т. Каблова // Культура та інформаційне суспільство XXI століття: матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 21–22 квітня 2011 р. – Х. : ХДАК, 2011. – С. 117.

11. Каблова Т. Сфери вивчення феномену «золотого перетину» в просторово-часовому континуумі ХХ ст. / Т. Б. Каблова // Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології: матеріали V міжнар. наук.-творчої конф.,

10–11 листопада 2011р. – К. : НАКККіМ, 2011. – С. 160–161.

12. Каблова Т. Золотий перетин, як принцип гармонійності художніх творів сучасних видів мистецтва / Т. Каблова // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф., 8–9 грудня 2011 р. – Х. : ХДАК, 2011. – С. 143–144.

13. Каблова Т. Золотое сечение как композиционный принцип художественной формы / Т. Каблова // SCIENCE ART : тезиси междунар. научно-практ. конф. МГУ им. М. Ломоносова, 4–5 апреля, 2012 г. – М. : МИЭЭ, 2012. – С. 198–199.

14. Каблова Т. До питання вивчення феномену золотого перетину (числові симетрії Піфагора) / Т. Каблова // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 19–20 квітня 2012 р. – Х. : ХДАК, 2012. – С. 161–162.

15. Каблова Т. Принципи композиції художньої форми крізь призму феномену золотого перетину / Т. Каблова // Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології : матеріали VI міжнар. наук.-творчої конф., 8–9 листопада 2012 р. – К. : НАКККіМ, 2012. – С. 116–117.

16. Каблова Т. Аналіз драматургії балету «Петрушка» І. Стравинського з позиції золотого перетину / Т. Каблова // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації : матеріали VIII всеукр. наук. конф. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – С. 286–287.

17. Каблова Т. «Гармонія світу» І. Кеплера в історії вивчення феномена золотого перетину / Т. Каблова // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 22 лютого 2013 р. – Дніпропетровськ : ТОВ «Інновація». – Ч. 2. – С. 96–98.

18. Каблова Т. Вивчення принципів музичної композиції в науковій спадщині Є. Назайкинського / Т. Каблова // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених 18–19 квітня 2013 р. – Х. : ХДАК, 2012. – С. 141–142.

19. Каблова Т. Символічна роль золотого перетину в композиції музичних творів / Т. Каблова // Міжнародний форум студентів, аспірантів і молодих учених, 24–25 квітня 2013 р. – Дніпропетровськ : ДНУ ім. Олеся Гончара, 2013. – С. 38–40.

20. Каблова Т. До питання вивчення феномену золотого перетину (історичний аспект) / Т. Каблова // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 17 травня 2013 р. – Дніпропетровськ : ТОВ «Інновація». – Ч. 2. – С. 26–28.

АНОТАЦІЯ

Каблова Т. Б. Золотий перетин як композиційний принцип трансмірності в українській музичній культурі (остання третина ХХ ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури. – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. – Київ, 2014.

Дисертацію присвячено вивченню золотого перетину як композиційного принципу трансмірності в українській музичній культурі останньої третини ХХ ст. Уперше в українському мистецтвознавстві здійснено системний компаративний аналіз феномену золотого перетину в історико-культурному аспекті, досліджено роль золотого перетину у композиції музичних творів, інспірованих образотворчим мистецтвом. На основі концепції О. Коблякова щодо прояву трансмірності в музичному мистецтві розроблено поняття трансмірності композиції музичних творів, написаних на основі сюжетів та жанрів образотворчого мистецтва. Трансмірний аналіз, заснований на принципі золотого перетину, дозволяє моделювати схему, що генерує механізм інтеграції концепції, закладеної в образотворчому першоджерелі, та відображає асиміляцію та взаємодію складових у творах образотворчого та музичного мистецтв. У ракурсі інтеграції живопису та музики золотий перетин у композиції творів допомагає поєднувати просторово-часові характеристики зазначених видів мистецтв та впливає на композиційні особливості форми та сюжетів художніх творів. Запропонований метод трансмірного аналізу композиції презентовано на прикладі творів українських композиторів останньої третини ХХ ст. – Л. Дичко, І. Карабиця, В. Кікти.

Ключові слова: образотворче мистецтво, музичне мистецтво, золотий перетин, композиція, інтеграція, трансмірний аналіз.

АННОТАЦИЯ

Каблова Т. Б. Золотое сечение как композиционный принцип трансмерности в украинской музыкальной культуре (последняя треть ХХ ст.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 26.00.01 – теория и история культуры. – Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств. – Киев, 2014.

Диссертация посвящена изучению золотого сечения как композиционного принципа трансмерности в украинской музыкальной культуре последней трети ХХ в. Впервые в украинском искусствоведении осуществлен системный компаративный анализ феномена золотого сечения в истории культуры в аспекте, определена роль принципа золотого сечения в композиции музыкальных произведений, инспирированных изобразительным искусством. В исследовании указано, что в процессе культурно-исторического развития и дифференциации видов искусств принцип золотого сечения является важным

компонентом структурных характеристик художественных (изобразительных, музыкальных, поэтических, кинематографических) произведений и связан с понятием композиции. Доказано, что принцип золотого сечения проявляется во всех композиционных аспектах: он воплощает в себе континуальность, дискретность, симметричность, количественные соотношения подобия и контраста, подчиненность и гармоничность формы. Феномен золотого сечения инспирирует интегративный потенциал композиции художественных произведений, которая предстает своеобразным дифференциально-коммуникативным прообразом музыкального произведения.

На основе теории А. Коблякова о трансмерности в музыкальном искусстве разработана концепция трансмерности композиции в музыкальных произведениях, инспирированных изобразительным искусством. Трансмерный анализ, основанный на принципе золотого сечения, позволяет моделировать схему, генерирующую механизм интеграции концепции, заложенной в изобразительном первоисточнике, и отражает ассимиляцию и взаимодействие компонентов изобразительного и музыкального искусств. Данный анализ является проявлением формально дискурсивной логики искусства, представляющий целостность / тотальность композиционных нюансов изобразительных и музыкальных произведений. Принцип золотого сечения позволяет рассмотреть процесс интеграции произведений изобразительного и музыкального искусств на новом – трансмерном – уровне, где сюжет изобразительного первоисточника формирует музыкальные ассоциации через усиление содержательно-структурных компонентов. Передача изобразительной составляющей произведений живописи или архитектуры при помощи художественных средств музыкального искусства в таком контексте не является иллюстрацией, а принципиально новым уровнем идейного воплощения произведения, где происходит экстериоризация внешне изобразительного и эмоционально-выразительного.

В ракурсе интеграции живописи и музыки золотое сечение в композиции художественных произведений помогает совмещать пространственно-временные характеристики указанных видов искусств и отражается на композиционных особенностях формы и сюжета.

Предложенный метод трансмерного анализа композиции представлен на примере произведений украинских композиторов последней трети XX в. – Л. Дычко, И. Карабица, В. Кикты.

Ключевые слова: изобразительное искусство, музыкальное искусство, композиция, золотое сечение, интеграция, трансмерный анализ.

SUMMARY

Kablova T. B. Golden Section Composition Principle of Transmension in Ukrainian Musical Culture (the last third of the 20th Century). – Manuscript.

Thesis for Candidate's Degree in Art Studies in Speciality 26.00.01 – Theory and History of Culture. – National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts. – Kyiv, 2014.

The thesis is dedicated to the golden section as a compositional principle of Ukrainian musical culture in the last third of the twentieth century. For the first time in Ukrainian art the systematic comparative analysis of the phenomenon of the golden section in historical and cultural context was worked out, the role of the golden section in the composition of music, inspired by fine art was investigated. The transmension concept of music written on stories and genres of art was developed, based on the concept of O. Koblyakov transmension manifestation in music composition. Transmension analysis based on the principle of the golden section, allows to simulate a circuit that generates a mechanism of integration concepts embodied in visual source, and reflects the interaction of assimilation and interaction of the fine arts and music. In the light of the integration of art and music the golden section in composition with works helps to combine spatial and temporal characteristics of these arts and affects the composition features of form and stories fiction. The proposed method of transmension composition analysis is presented as an example of Ukrainian composers works of the last third of the twentieth century – L. Dychko, I. Karabyts, V. Kikta.

Key words: visual art, musical art, the composition, the golden section, integration, analysis transmension.

Підп. до друку 25.09.14. Формат 60x84 1/16. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Облік.-вид. арк. 0,85. Зам. 418. Тираж 100.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.